

จิตสาธารณะและสำนึกพลเมือง ในเรื่องสั้นสะท้อนจิตวิญญาณประชาธิปไตย

Public Mindedness and Civil Mindedness
in Short Stories Reflecting the Spirit of Democracy

นพดล ปรางค์ทอง*

Nopphadon Prangthong

บทคัดย่อ

ความมีจิตสาธารณะและสำนึกเกี่ยวกับหน้าที่พลเมือง เป็นจิตวิญญาณที่สำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งเรียกร้องให้สมาชิกในสังคมคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมพร้อม ๆ ไปด้วยผลประโยชน์ของตนเองหรือถึงที่สุดถ้าอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือกกระทำก็คาดหวังว่าบุคคลต้องจ่ายอมสละความสุขสบายส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมหรือสาธารณะก่อน เรื่องสั้นจำนวนหนึ่งของนักเขียนไทยปรากฏเนื้อหาที่สะท้อนประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยเรื่องสั้นเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นว่า การจะมีจิตสาธารณะได้นั้นจะต้องคิดเชื่อมโยงไปถึงสิ่งอื่นที่มากกว่าตนเองให้ได้ นั่นคือตระหนักว่าการกระทำของเราเองล้วนส่งผลเกี่ยวข้องต่อสังคมส่วนรวมอย่างแยกไม่ออก เรื่องสั้นเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นด้วยว่าในสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อน

* อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา; นักวิจัยในโครงการ “จิตวิญญาณประชาธิปไตยในเรื่องสั้น : ๕๐ ปีนับจาก ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖” ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ความเป็นปัจเจก ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างแย่งชิง เพื่อเสพบริโภคทรัพยากร หรือใช้สิทธิในเรื่องต่าง ๆ ทำให้การแสดงออกในลักษณะจิตสาธารณะและสำนึกพลเมืองต้องปะทะต่อสู้อยู่กับปมความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และชาตินิยมแบบสุดโต่งอยู่ตลอดเวลา

คำสำคัญ : จิตสาธารณะ สำนึกพลเมือง จิตวิญญูณประชาธิปไตย เรื่องสั้นไทย

Abstract

The notion of public mindedness and civil mindedness is the most important spirit of democracy which requires their social members to contemplate common interest along with their personal interest. Although, individual selection is ultimately made, the individual is expected to sacrifice their personal happiness for the sake of public benefits. Some short stories written by Thai writers distinctly reflected this aforementioned aspect. Those stories revealed that having public minded thinking must be associated with something beyond themselves and they should have awareness that their own actions directly affect society. Those selected short stories also revealed that modern society emphasizes individualism; live separation, struggle for resource consumption and the claiming of rights in various matters. Hence, any expressions in accordance with public mindedness / civil mindedness perpetually conflicts with traits, such as human selfishness, patron-client relationship, and extreme nationalism.

Keywords : Public Mindedness, Civil Mindedness, the Spirit of Democracy, Thai Short Stories

บทนำ

การมีสิทธิเสรีภาพของบุคคลในด้านต่าง ๆ ถือเป็นพื้นฐานหรือตัวชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม การใช้สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลภายใต้ระบบประชาธิปไตยมิใช่จะกระทำได้โดยอำเภอใจตน แต่ต้องมาจากการพิจารณาไตร่ตรองว่าสิ่งนั้นจะเกิดผลกระทบต่อ “ส่วนรวม” หรือไม่ด้วยการใช้สิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคลในระบบประชาธิปไตยจึงควรวางอยู่บนพื้นฐานของความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมไปในเวลาเดียวกัน

เหตุดังนั้น แนวคิดเรื่อง “จิตสาธารณะ” (public mind) และ “สำนึกพลเมือง” (Civil mind) จึงได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นจิตวิญญาณสำคัญประการหนึ่งของประชาธิปไตย คำว่า “จิตสาธารณะ” กับ “สำนึกพลเมือง” มีความหมายที่ใกล้เคียงและทับซ้อนกันอยู่ ดังที่ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (อ้างถึงใน สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕ : ๑๘-๑๙) ได้อธิบายหลักทั่วไปของการเป็น “พลเมืองในระบบประชาธิปไตย” ไว้ในเอกสารเผยแพร่ของรัฐสภาไทยว่า พลเมืองในระบบประชาธิปไตยจะต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญหลายด้าน หนึ่งในนั้นก็คือ การรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม สังคมหรือประเทศชาติไม่ได้ดีขึ้นหรือแย่ลงโดยตัวเอง หากสังคมจะดีขึ้นได้ก็ด้วยการกระทำของคนในสังคม และที่แย่ลงไปก็เพราะการกระทำของคนในสังคม “พลเมือง” จึงต้องตระหนักว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และรับผิดชอบต่อการกระทำของตน “พลเมือง” จึงต้องรับผิดชอบต่อสังคมและมองตนเองเชื่อมโยงกับสังคม เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา นั้น โดยเริ่มต้นที่ตัวเอง หรือร่วมแก้ปัญหาโดยไม่ก่อปัญหา และลงมือทำด้วยตนเอง ไม่ใช่เอาแต่เรียกร้องคนอื่น หรือเรียกร้องแต่รัฐบาลให้แก้ปัญหา แล้วตนเองก็ก่อปัญหานั้นต่อ คำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

ผู้วิจัยเห็นว่า “จิตสาธารณะ” นั้น มีขอบเขตกว้างขวางกว่า “สำนึกพลเมือง” ซึ่งผูกโยงอยู่กับพื้นที่ หรือเมือง หรือสังคมและประเทศชาติที่เราอาศัยเป็นสมาชิก แต่คำว่า “สาธารณะ” นั้นเป็นไปในลักษณะไร้พรมแดนและเป็นสากลมากกว่า กล่าวคือชาวต่างประเทศที่มาท่องเที่ยวในสังคมไทย แม้จะไม่ได้มีสถานะเป็นพลเมืองประเทศไทย ก็สามารถแสดงสิ่งที่เรียกว่า “จิตสาธารณะ” ได้ แต่สำนึกพลเมืองนั้นย่อมจะต้องเกี่ยวข้องกับ

อยู่กับการทำหน้าที่ของพลเมือง หรือการเป็น “พลเมืองดี” ของสังคมหรือของรัฐนั้น ๆ อยู่ด้วยเสมอ (นอกจากนี้ในความเป็นจริงลักษณะ “พลเมืองดี” ของแต่ละสังคม หรือรัฐ อาจมีความแตกต่างหรือขัดแย้งกันอยู่ก็ได้) สำหรับในประเด็นจิตสาธารณะและสำนึกพลเมืองนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจเรื่องสั้นของนักเขียนไทยที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าวตั้งแต่หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และได้คัดเลือกผลงานเรื่องสั้น จำนวน ๑๕ เรื่อง ของนักเขียนจำนวน ๘ คน มานำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑. *สิ่งแวดล้อม* จากรวมเรื่องสั้น *สี่ของหมา* จำลอง ฝั่งชลจิตร
๒. *เรื่องเล่าก่อนนอนเกี่ยวกับโทรศัพท์* จากรวมเรื่องสั้น *สี่ของหมา* จำลอง ฝั่งชลจิตร
๓. *สัมแบ้นซีม้าต้นเก่ากับชาวบ้านหมก* จากรวมเรื่องสั้น *น้ำใจยังหาได้* จำลอง ฝั่งชลจิตร
๔. *ระหว่างกฎอัยการศึก (กะหรีไม่รู้เรื่อง)* จากรวมเรื่องสั้น *สาระขัน* จำลอง ฝั่งชลจิตร
๕. *ชิงน้ำ* จากรวมเรื่องสั้น *เด็กทารกแห่งเมืองหมองหม่น* อติศร ไพรวฒนา นุสรณ์
๖. *คนบนสะพาน* จากรวมเรื่องสั้น *ก่อกองทราย* ไพฑูรย์ ธัญญา
๗. *การมาเยือนของรัฐบาล* จากรวมเรื่องสั้น *ตุลาคม* ไพฑูรย์ ธัญญา
๘. *เขตชุมชน...ลดความเลว* จากรวมเรื่องสั้น *เขตชุมชน...ลดความเลว* ทศนาวดี
๙. *เรื่องของคนฆ่าตัวตาย* จากรวมเรื่องสั้น *เขตชุมชน...ลดความเลว* ทศนาวดี
๑๐. *อะไรในสีนามิ* จากรวมเรื่องสั้น *นาฏกรรมเมืองहरषा* ชาติดุมิ บุญยรักษ์
๑๑. *ภาพถ่ายใบเก่า* จากรวมเรื่องสั้น *นาฏกรรมเมืองहरषा* ชาติดุมิ บุญยรักษ์
๑๒. *มีกองวัดบนไหล่ทาง* จาก *รวมเรื่องสั้นรางวัลพานแว่นฟ้า 7 สะพาน* มนตรี ศรียงค์
๑๓. *พลเมืองดี* จากรวมเรื่องสั้น *ฤดูกาล* เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

๑๔. เพลงชาติไทย จากรวมเรื่องสั้น เราหลงลืมอะไรบางอย่าง วัชรระ สัจจะสารสิน

๑๕. งานฉลองของนายเฉลิม จากรวมเรื่องสั้น การเคลื่อนย้ายของบางสิ่ง วัชรระ สัจจะสารสิน

จิตสาธารณะ : เรื่องส่วนตัว VS เรื่องส่วนรวม

แม้การมีจิตสาธารณะจะเป็นเรื่องความตระหนักรู้ของแต่ละบุคคลต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม อย่างไรก็ตามการจะมีจิตสาธารณะได้นั้นจำเป็นจะต้องคิดเชื่อมโยงไปถึงสิ่งอื่นที่มากกว่าตนเองให้ได้ นั่นคือตระหนักว่าการกระทำของเราเองล้วนส่งผลเกี่ยวข้องต่อสังคมส่วนรวมอย่างแยกไม่ออก บุคคลที่มีจิตสาธารณะจึงพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบแก้ไขให้บรรเทาเบาบางลงโดยไม่นิ่งดูดาย ซึ่งนั่นเท่ากับว่าจำเป็นต้องข้ามให้พ้นความคิดคำนึงถึงเฉพาะความสุขความสบาย หรือประโยชน์อันเป็นส่วนตัวเสียก่อน หรือถ้าจะคาดหวังถึงประโยชน์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นจากทรัพย์สินสมบัติที่เป็นของสาธารณะส่วนรวม ก็จะต้องเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับอย่างเท่าเทียมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมด้วยนั่นเอง

เรื่องสั้น *สิ่งแวดล้อม* (จำลอง ผังชลจิตร ๒๕๓๐) ได้สะท้อนปัญหาของการขาดจิตสาธารณะไว้อย่างเด่นชัดอย่างยิ่ง เรื่องสั้นดังกล่าวมีฉากสำคัญอยู่ตรงพื้นที่สวนเล็ก ๆ ในหมู่บ้านจัดสรรซึ่งกลายมาเป็นสถานที่ทิ้งขยะสารพัดของคนทั้งหมู่บ้าน ไม่มีใครดำเนินใคร เพราะต่างคนต่างก็ทำเช่นนั้น และทุกคนก็ถือว่าเป็นสิทธิในการที่จะกระทำต่อทรัพย์สินสมบัติกลางส่วนนี้ร่วมกันอย่างไรก็ได้ ขณะเดียวกันสวนเล็ก ๆ แห่งนี้ก็เป็นสถานที่ที่เด็ก ๆ ซึ่งเป็นลูกหลานของคนในหมู่บ้านไปเที่ยววิ่งเล่นสนุกสนาน พ่อแม่ของทุกคนมักจะห้ามไม่ให้มาวิ่งเล่นเพราะเกรงอันตรายจากตะปู ขวด แก้ว หลอดนีออนที่แตก แต่พวกเด็ก ๆ มักมาวิ่งเล่นอยู่เสมอ แม้ทุกคนในหมู่บ้านรู้อยู่แล้วว่าสถานการณ์เป็นเช่นนั้น แต่ก็ยังคงนำขยะเหล่านั้นมาทิ้งที่สวนเล็ก ๆ แห่งนี้ต่อไป

สถานการณ์ในเรื่องบ่งชี้ว่า คนส่วนใหญ่มักง่าย กระทำอะไรลงไปโดยคิดถึงแต่ความสะดวกส่วนตัว โดยก่อบริษัทหรือนำปัญหา (ขยะ) ไปสุ่มกองไว้ในพื้นที่ส่วนรวม ซึ่งถึงที่สุดมันก็ย้อนกลับมาสร้างความเดือดร้อนของตนเองหรือสมาชิกในครอบครัว

ตนเองได้ในวันหนึ่ง เราเองใช่หรือไม่ที่นำขวดแก้วแตก ๆ ไปทิ้งตรงนั้น และเราเองใช่หรือไม่ที่หวาดหวั่นและเสียวเสวยทุกครั้งเมื่อได้ยินเสียงร้องของลูกหลานของพวกเราที่ไปเล่นอยู่แถวนั้น เมื่อพิจารณาผ่านน้ำเสียงของตัวละครหลักที่ทำหน้าที่เล่าเรื่อง เหมือนเรื่องสั้นนี้จะบอกผู้อ่านไว้อย่างนั้น พื้นที่สวนเล็ก ๆ และพฤติกรรมของผู้นอนในหมู่บ้านจัดสรรแห่งนั้น จึงไม่ใช่สวนธรรมชาติตามที่ปรากฏในเรื่อง แต่เป็น “ภาพแทน” ของสังคมหรือของโลกที่เราอาศัยอยู่นี้อย่างปฏิเสธไม่ได้ เหตุผลเชิงจริยธรรมที่ตัวละครหยิบยกมาใช้แก้ปมความรู้สึกผิดในใจให้กับตนเองบ้าง (เพื่อจะได้ดำเนินพฤติกรรมนั้นต่อไป โดยไม่ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหานี้ให้ตรงจุด) ปรากฏในตอนจบเรื่องที่ว่า “นี่ถ้าหล่อนรู้ว่าผมเองเคยตกเดือนลูก ๆ ของหล่อน ‘ระวังเหยียบแก้วนะหนู’ หล่อนจะซึ่งใจกับผมแค่ไหน พอ ๆ กับผมซึ่งใจผู้ใหญ่อย่างผมอยู่ขณะนี้หรือเปล่า เพราะผมเองก็ทิ้งเศษแก้วลงในสวนด้วยเหมือนกัน” (จำลอง ผังชลจิตร ๒๕๓๑ : ๖๒)

เวลาห่างจากเรื่องสั้น *สิ่งแวดล้อม* ของจำลอง ผังชลจิตร ประมาณ ๒๐ ปี นักเขียนรุ่นใหม่ได้สะท้อนวิถีของคนเมืองในยุคปัจจุบันที่อยู่ในภาวะการณ์ต่างคนต่างอยู่ แย่งชิงการเสพการบริโภคทรัพยากร แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา โดยไม่คำนึงถึงการใช้สอยแบบสมประโยชน์ร่วมกันไว้ในเรื่องสั้น *ชิงน้ำ* (อดิศร ไพรวัฒนานานพันธุ์ ๒๕๕๑) อดิศรได้นำเสนอเรื่องราวโดยใช้ฉากในหมู่บ้านจัดสรรอีกเช่นเดียวกัน โดยทั่วไปน้ำประปาในเขตเมืองโดยเฉพาะในหมู่บ้านจัดสรรนั้นจะไหลแบบเฉื่อยเฉื่อย เหตุนี้เองบิมน้ำจึงถูกนำมาติดตั้งในบ้านแต่ละหลัง เพื่อลดน้ำประปาให้ไหลเร็วแรงกว่าเดิม ไม่มีบ้านไหนที่ไม่มีหรือไม่ใช่บิมน้ำ ทั้งที่การใช้บิมน้ำเพื่อสูบน้ำโดยตรงจากท่อประปาโดยไม่มีบ่อพักหรือถังเก็บน้ำเป็นเรื่องผิดระเบียบการใช้และกฎหมายของการประปา วันหนึ่งบิมน้ำเก่าแก่ที่ใช้สืบทอดกันมาในบ้านหลังหนึ่งเสีย ทำให้น้ำไม่ไหลและเกิดความยากลำบากในการใช้ชีวิต สามีกับภรรยาขัดแย้งทุ่มเถียงในเรื่องดังกล่าว จากไม่เคยเห็นความสำคัญของน้ำและใช้สอยกันอย่างเปลืองเปลืองโดยไม่ค่อยเห็นคุณค่าในยามปกติ ก็กลับมาควบคุมการใช้บิมน้ำที่มีอยู่อย่างประหยัดมากที่สุด เมื่อสามีซื้ออะไหล่มาซ่อมบิมน้ำให้กลับมาใช้งานได้อีกครั้ง ปรากฏว่าน้ำประปาก็ยังไหลอ่อนเหมือนเดิม เลยได้ทราบความจริงว่าเป็นเช่นนี้เพราะเพื่อนบ้านโดยรอบ หันมาใช้บิมน้ำขนาดใหญ่กันหมดแล้ว ตอนจบของเรื่องเพื่อแก้ไขปัญหานี้เขาจึงคิดว่าควรจะต้องซื้อบิมน้ำขนาดใหญ่มาใช้ให้เหมือนคนอื่น

เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าในยุคที่ต้องพึ่งบริการทางสาธารณูปโภคและทรัพยากรที่

มีจำกัด หากขาดการปรึกษาหารือ วางแผนร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและสังคม โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะได้กระจายทั่วถึงกันแล้ว ผู้คนก็มีแต่จะต้องแก่งแย่ง ชัดแย้ง แข่งขัน และให้ต้องเปลี่ยนบิมน้ำไปใช้รุ่นใหม่อู้อยู่เรื่อย ๆ ขณะที่บริษัทผู้ผลิตก็จะต้องผลิตบิมน้ำให้มีพลังสูบน้ำมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่รู้ที่สิ้นสุด กระทั่งน้ำถูกสูบออกไปใช้จนหมด หรือเมื่อไม่มีน้ำให้ใช้อีกต่อไปแล้ว บางทีเราอาจจะได้ทบทวนประเด็นเหล่านั้นกัน ในเวลานั้นก็ได้ “น้ำ” จึงอาจเป็นภาพแทนทรัพยากรเพียงเรื่องเดียวที่นักเขียนเลือกมานำเสนอสถานการณ์ต่างคนต่างอยู่ ต่างฝ่ายต่างแย่งชิง โดยขาดการคิดคำนึงและขาดการปรึกษาหารือด้วย “จิตสาธารณะ” ของสมาชิกร่วมชุมชน/สังคมเดียวกัน

จิตสาธารณะกับการตีตัวพรี

สถานการณ์การขาดสำนึกร่วมหรือจิตสาธารณะอันนำไปสู่ปัญหาดังที่กล่าวมาในเรื่องสั้นสองเรื่องข้างต้นนั้นยังตรงกับแนวคิด Free Rider หรือการเอาเปรียบสาธารณะ คือ การที่คนคนหนึ่งได้รับประโยชน์อะไรบางอย่างซึ่ง “คนทุกคน” พึงจะได้ร่วมกันจากของที่เป็นทรัพย์สินสมบัติอันเป็นส่วนรวมหรือส่วนกลาง (public goods) แต่ คนคนนั้น ไม่ได้มีส่วนร่วมสร้างหรือสนับสนุนให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่แต่อย่างใด ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาจิตวิญญาณประชาธิปไตย ดังที่ วิโรจน์ ลักขณาอดิศร (๒๐๑๑) ยกตัวอย่างสภาพของหมู่บ้านจัดสรรในสังคมเมืองไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเนื้อหาที่สอดคล้องกับเรื่องสั้นข้างต้นเป็นอย่างดี

“หมู่บ้านนำเอาเงินค่าส่วนกลางที่แต่ละบ้านจ่าย มาใช้บำรุงรักษาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ซึ่งถ้าทุก ๆ บ้านจ่ายค่าส่วนกลางก็คงไม่มีปัญหา แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง ชนชั้นกลางซึ่งเป็นเจ้าของบ้านแต่ละหลัง มักจะบ่นโน่นบ่นนี่ ดินเหน็ดนี้ ด่านี่ก็ไม่ได้ นั่นก็ไม่ถูกใจ ครั้นพอจะชวนให้เข้ามาช่วยทำงาน ก็ะบอกว่าจะไม่มีเวลา ไม่อยากเข้ามายุ่ง โดยอ้างเหตุผลสารพัด คือประมาณว่า “ข้าจะค่าของข้า แต่ไม่ช่วยอะไร” ข้าร้ายบางรายก็ไม่จ่ายค่าส่วนกลางเลยก็มี ทำตัวเป็นผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านที่ใช้ไฟ-ทางของหมู่บ้าน ใช้ถนนของหมู่บ้าน ใช้ รปภ.ของหมู่บ้าน แต่ตัวเองไม่ยอมจ่ายค่าส่วนกลาง ซึ่งในทางเศรษฐศาสตร์เขาจะประมาณคนที่ทำแบบนี้ว่า “Free rider” ซึ่งผมคิดว่าน่ารังเกียจมาก พอบ้านอื่น ๆ เขาเห็นบ้านหลังนี้ไม่จ่ายแล้วก็ยิ่งใช้สาธารณูปโภคส่วนกลางได้

อย่างหน้าตาเฉย พอคนที่เต็มใจจะจ่ายมีจำนวนน้อยลง ก็จะต้องทำให้บ้านแต่ละหลังต้องจ่ายค่าส่วนกลางรายเดือนมากขึ้น (ตัวหาวมีน้อยลง จึงทำให้บ้านแต่ละหลังต้องจ่ายแพงขึ้น) ด้วยค่าใช้จ่ายส่วนกลางที่เรียกเก็บเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มาตรฐานของความเป็นชนชั้นกลางที่เห็นแก่ตัวก็ทยอยออกมาเรื่อย ๆ บ้านแต่ละหลังก็ทยอยไม่จ่ายค่าส่วนกลาง จนสุดท้ายหมู่บ้านก็มีเงินไม่เพียงพอต่อการดูแลสาธารณูปโภคต่าง ๆ คณะกรรมการหมู่บ้านก็ลาออกหรือไม่ก็ไล่เกียร์ว่างปล่อยให้ถนนชำรุดทรุดโทรม ไฟทางดับ เพราะไม่มีเงินมาจ่ายชำระค่าไฟฟ้า ฯลฯ สุดท้ายทั้งหมู่บ้านก็อยู่กับความโกลีโกลีโต แต่เชื่อไหมครับว่าชนชั้นกลางอยู่ได้ ต่อให้พื้นที่สาธารณะจะยับเยินแค่ไหน ขอให้บ้านตัวเองสวยงามก็เพียงพอแล้ว นี่ไงครับ! ความเห็นแก่ตัวของชนชั้นกลาง สุดท้ายก็ทำให้หมู่บ้านที่ควรจะมีความพร้อมของสาธารณูปโภคต้องกลายเป็นหมู่บ้านร้าง ๆ สกปรก ๆ ต้นไม้ก็ไม่มีคนตัด ขยะก็ไม่มีใครมาเก็บกวาดอย่างเป็นระบบ ความเห็นแก่ตัวของชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้าน”

นอกจากจากในสังคมเมืองแล้ว เรื่องที่สะท้อนปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับจิตสาธารณะทำนองเดียวกันนี้ นักเขียนยังได้นำเสนอผ่านฉากหรือพื้นที่ที่เป็นสังคมชนบทด้วย ชนบทซึ่งไม่ได้มีเพียงเรื่องราวอันโรแมนติคแสนบริสุทธิ์ แต่ยังเต็มไปด้วยบรรยากาศที่ผู้คนโดยส่วนใหญ่มองเห็นแต่ประโยชน์เฉพาะหน้าของตนมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม อันเป็นสัญชาตญาณพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไปไม่แตกต่างจากสังคมเมืองจำลอง ผังชลจิตร หลังจากโยกย้ายจากเมืองหลวงกลับไปปักหลักที่บ้านเกิดทางภาคใต้ ยังคงติดตามประเด็นนี้ต่อเนื่อง โดยได้นำเสนอผ่านเรื่องสั้น ส้มแป้นขี้ม้าต้นเก่ากับชาวบ้านหมก (จำลอง ผังชลจิตร ๒๕๔๕) ต้นส้มแป้นขี้ม้าซึ่งมีเพียงต้นเดียวในหมู่บ้านขึ้นอยู่ในรั้วบ้านของคนคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นเจ้าของและผู้ดูแลบำรุงรักษาอย่างเป็นทางการ แต่เขาก็ยังมีน้ำจิตน้ำใจเผื่อแผ่ให้คนในหมู่บ้านมาร่วมใช้ประโยชน์ เวลาใครแกงปลาและต้องการดับกลิ่นคาวสามารถมาเด็ดใบส้มแป้นขี้ม้าไปใช้ได้เสมอโดยไม่ต้องบอกกล่าว (ว่ากันว่าดับกลิ่นคาวจะดีกว่าใบมะกรูด) เรื่องนี้เป็นที่รับรู้กันทั่วไปในหมู่บ้าน ภาพที่ผู้เขียนนำเสนอให้เห็นก็คือ คนในหมู่บ้านมีแต่เด็ดใบไปใช้ก็ไม่คนคอยดูแลรักษาเลย ยิ่งไปกว่านั้นพฤติกรรมในการเด็ดใบไปใช้ก็คือ บางคนนำจวนกิ่งหัก หรือไม่ก็มักง่ายตัดเอาไปใช้ทั้งกิ่ง ต้นส้มแป้นต้นเดียวนั้นแม้จะเป็นสมบัติส่วนตัวของสมาชิกคนหนึ่งในหมู่บ้าน แต่ก็มีฐานะเป็นสาธารณสมบัติ (public goods) ในแง่ของการใช้สอย

ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งในลักษณะนี้แต่ละคนควรทำหน้าที่ในการบำรุงรักษาหรือระมัดระวังในการใช้ประโยชน์เพื่อให้ต้นส้มแป้นนี้ยืนต้นอยู่คู่ชุมชนต่อไป แทนที่จะปล่อยให้การดูแลใส่ปุ๋ยบำรุงรักษาเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าของเพียงคนเดียว และหากไม่มีจิตสาธารณะของผู้เป็นเจ้าของแล้วต้นส้มต้นนี้คงจะต้องตายลง และผู้คนก็คงอดใช้ประโยชน์จากต้นส้มแป้นกันทั้งหมด

กล่าวได้ว่าเรื่องสั้นดังที่นำเสนอมาเป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของสังคมไทยที่ผ่านมา ซึ่งเพาะบ่มกล่อมเกลาให้บุคคลมีความเป็นปัจเจกสูง ไม่ใส่ใจต่อเรื่องส่วนรวม ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง มองข้ามความสัมพันธ์และความเกี่ยวโยงถึงกันของสรรพสิ่งรอบตัว ทำให้เกิดการรับรู้และมีความคิดว่าสิ่งของที่เป็นของสาธารณะนั้นเป็นทรัพย์สินของภาครัฐหรือของราชการ เป็นสิ่งที่ตนเองสามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือร่วมใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบดูแล (Free Rider) จึงพากันละเลย ไม่สนใจที่จะดูแลรักษา และไม่ช่วยกันจัดการเพื่อทำทรัพย์สินส่วนกลางให้คงสภาพได้นานมากกว่าสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การไม่ช่วยกันรักษาสสมบัติ สิ่งของสถานที่ที่เป็นทรัพย์สินสาธารณะ หรือแม้กระทั่งการไม่สนใจรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาส่วนรวม และเฉยชากับเหตุการณ์ที่ไม่กระทบถึงตน แสดงถึงการขาดจิตสาธารณะ ซึ่งเป็นคุณธรรมสำหรับส่วนรวมและเป็นกระบวนการเรียนรู้จากความเป็นจริงทางการเมืองและสังคมของบุคคล (สุชาติดา จักรพิสุทธ์ ๒๕๔๔ : ๒๒-๒๓)

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้ จำลอง ฝั่งชลจิตร ยังแสดงให้เห็นสัญลักษณ์พื้นฐานของมนุษย์ใน เรื่องเล่าก่อนนอนเกี่ยวกับโทรศัพท์ (พิมพ์ครั้งแรกสยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ ๒๕๓๐) ผู้โทรศัพท์สาธารณะแบบหยอดเหรียญคนหนึ่งมีความขัดข้องทางเทคนิคบางอย่าง สามารถโทรออกได้โดยไม่ต้องหยอดเหรียญ เมื่อผู้ใช้เริ่มรู้ความจริงอันนี้จึงลิงโลดและมีความสุขที่จะได้ใช้ของฟรีเป็นอย่างมาก สถานการณ์เช่นนี้ผู้เขียนนำเสนอผ่านปากคำของตัวละครหลักว่า “แน่ละสิ ใครจะไม่ยิ้มบ้าง” และ “ถ้าหากทั้งประเทศได้ใช้โทรศัพท์ฟรี น้ำฟรี จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง วันนั้น” (จำลอง ฝั่งชลจิตร ๒๕๓๑ : ๕๓) เมื่อข่าวคราวเกี่ยวกับโทรศัพท์เครื่องนี้กระจายออกไป จึงมีผู้คนมาต่อคิวใช้บริการจำนวนมาก แม้เรื่องนี้จะสะท้อนถึงภาพของการกระชับความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเมืองจากห่างเหินกลายเป็นสนิทสนมชิดใกล้ผ่านโทรศัพท์สาธารณะดังกล่าว แต่สิ่งที่ซ่อนขึ้นมาและเป็นสารของเรื่องที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือความรู้สึก “ปลื้มใจที่โกงรัฐได้

บ้าง” (จำลอง ผิงชลจิตร ๒๕๓๑ : ๒๔) ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาอันเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องถึงจิตสาธารณะโดยตรง เพราะโทรศัพท์ “สาธารณะ” มาจากเงินภาษีอากรของประชาชนทุกกลุ่ม และเงินที่ (ควรต้อง) หยอดลงไปทุกครั้งที่ใช้งานก็จะกลับคืนสู่สังคมในรูปแบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ อีกทอดหนึ่ง จากเรื่องนี้เราจึงได้เห็นการทับซ้อนกันระหว่างจิตสาธารณะกับปมความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ได้ไม่ยาก แม้ยุคนี้โทรศัพท์สาธารณะจะลดบทบาทลง เปลี่ยนไปเป็นสังคมโทรศัพท์มือถือไร้สาย 3G แต่ปมปัญหาเช่นนี้ก็ไม่ได้หมด หากพร้อมจะปรากฏในรูปแบบอื่นได้เสมอ

ในขณะที่เรื่องสั้น *คนบนสะพาน* (ไพฑูรย์ ธีธัญญา ๒๕๒๖) ซึ่งเล่าถึงชายสองคนจูงวัวห่มมาพบกันกลางสะพานไม้และต่างฝ่ายต่างไม่ยอมถอยให้แกกันนั้น ขึ้นต้นนอกจากจะสื่อถึงปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากพิธีฐานะซึ่งยากที่จะนำไปสู่แนวทางอันสันติและหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความสูญเสียได้แล้ว เรายังสามารถมุ่งพิจารณาไปที่ตัว “สะพาน” อันเป็นฉากหรือพื้นที่แห่งความขัดแย้งของสองฝ่ายได้อีกด้วย สะพานถือว่าเป็นของส่วนรวมที่ผู้คนจำเป็นต้องใช้ข้ามสายน้ำเชี่ยวเพื่อสัญจรไปมาระหว่างสองฟากฝั่ง ขณะที่คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายกำลังเผชิญหน้าตึงเครียดบนสะพานมีคนจำนวนมากในแต่ละฝั่งของแม่น้ำที่ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสะพานได้ตามปกติ ต้องรอคอยให้เหตุการณ์บนสะพานยุติลง เมื่อสถานการณ์ไม่มีที่ท่าว่าจะคลี่คลายลงได้บางคนจึงตัดสินใจข้ามสมโรงเป็นกองเชียร์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปด้วย เรื่องสั้นเรื่องนี้สื่อความหมายแง่หนึ่งว่า การจมอยู่กับความขัดแย้งเฉพาะหน้าและการถือหางฝักฝ่ายของตนโดยหลงลืมเรื่องอนาคตรวมของทุกคน สุดท้ายเมื่อสะพาน (ประโยชน์สาธารณะ) ต้องหักพังลงไป ก็กลายเป็นความสูญเสียด้วยกันของทุกฝ่าย ซึ่งเรื่องดังกล่าวไม่แตกต่างจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา

การส่งเสริมให้ผู้คนมี “จิตสาธารณะ” ตระหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดแก่ส่วนรวมในแต่ละสังคมจึงต้องการคนที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำที่เข้มแข็งคอยกระตุ้น ขับเคลื่อนการสร้างเจตจำนงร่วม ผ่านรูปแบบ วิธีการ หรือกุศโลบายบางอย่าง ดังเช่น ป้าย “เขตชุมชน...ลดความเร็ว” ที่เล่นล้ออยู่กับป้ายจราจรของกรมทางหลวงที่พบเห็นกันโดยทั่วไป ในเรื่อง *เขตชุมชน...ลดความเร็ว* (ทัศนาวดี ๒๕๕๓) ผู้เขียนนำเสนอชีวิตของชายผู้อุทิศตนเพื่อบ้านเกิด ด้วยการเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีอุดมการณ์ศรัทธาในการทำงานเพื่อประชาชน ทั้งที่รู้ว่าชาวบ้านจำนวนมากศรัทธาในเรื่องเงินทอง

ก็ตาม สิ่งที่เขาทำต่อชุมชน ไม่ได้มุ่งเน้นก่อสร้างถนนหนทาง หรือสะพาน ซึ่งเป็นช่องที่จะหาประโยชน์เข้าพกเข้าห่อได้ง่ายเหมือนคนอื่นโดยทั่วไป แต่คิดที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อความภูมิใจในบรรพบุรุษ และเพื่อให้เห็นถึงสายใยที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของคนในหมู่บ้าน ป้าย “เขตชุมชนลดความเลว” เป็นประดิษฐกรรมที่เขาได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อกระตุ้นเตือนผู้คนที่กำลังจะผ่านทางเข้าสู่หมู่บ้าน ได้ตระหนักถึงความสำคัญของ “ชุมชน” ในฐานะเป็นพื้นที่ส่วนรวมที่จะต้องระมัดระวังพฤติกรรมต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายต่อคนอื่น โดยได้ติดตั้งป้ายไว้ใกล้เคียงกับสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อให้คนได้กราบไหว้ ปฏิญาณ ตั้งจิตอธิษฐานก่อนเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งถือเป็นมาตรการทางจิตวิทยาที่นำมาใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะ อาจเทียบได้กับการถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับตำแหน่งบริหารของคณะรัฐมนตรี ซึ่งแม้จะไม่อาจประกันพฤติกรรมของแต่ละคนว่าจะจะเป็นไปในทางที่พึงประสงค์โดยคำนึงถึงส่วนรวมได้ทั้งหมด แต่วิธีการที่น่าเสนอในเรื่องสั่งตั้งกล่าวขอมส่งผลต่อการก่อตัวของสำนึกบางอย่างที่มีต่อสังคมหรือส่วนรวมอย่างแน่นอน

ภายใต้สังคมแบบต่างคนต่างอยู่แก่งแย่งแข่งขันกันเพื่อครอบงำครอบครองโดยไม่ได้สนใจอะไรไปกว่าประโยชน์ส่วนตน แต่เมื่อต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ “ทุกข์ภัยร่วมกัน” ก็ทำให้ผู้คนหลอมรวมตัวกันเป็นหนึ่ง ต่างฝ่ายต่างมีความเห็นอกเห็นใจ พึงพาอาศัยเพื่อพากันผ่านวิกฤติต่าง ๆ ไปให้ได้ เช่นที่ปรากฏในเรื่องสั่งอะไรในสีนามิ (ชาติวุฒิ บุญรักษ์ ๒๕๕๒) อย่างไรก็ตามไม่ว่ามนุษย์จะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นใดก็ยังมีคนที่คอยหากินอยู่บนความเดือดร้อนของคนอื่นเสมอ หลังเหตุการณ์สีนามิก็มีนายทุนบางรายเข้าถือครองที่ดินโดยล้อมรั้วกินที่ของชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน นอกจากนี้ยังมีกรณีโกงเงินช่วยเหลือผู้ประสบภัยเข้าพกเข้าห่อของตนอีกด้วย เช่นเดียวกับเรื่องสั่ง มีกองวัสดุนไหล่ทาง (มนตรี ศรีรงค์ อ้างถึงใน สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ๒๕๕๑) ซึ่งคล้ายเป็นภาคต่อจากเรื่องสั่ง โปรดทิ้งขยะให้ลงถัง ของผู้เขียนคนเดียวกัน เป็นความขัดแย้งระหว่างการมุ่งรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นในระหว่างการแก้ไขปัญหา (น้ำท่วม) ให้กับส่วนรวม เทศบาลเป็นเจ้าของโครงการขุดถนนวางท่อป้องกันน้ำท่วมเมือง กองดินที่ผู้รับเหมาขุดขึ้นมาวางไว้หน้าบ้านเพื่อเตรียมวางแนวท่อนั้น มีบางคนแอบขนจากหน้าบ้านตัวเองไปไว้ให้เป็นปัญหาหน้าบ้านคนอื่น เหล่านี้สะท้อนพฤติกรรมการต่อสู้ระหว่างเรื่องส่วนตัวกับเรื่อง

สาธารณะ และถึงที่สุดแล้วเรื่องนี้พยายามจะชี้ให้เห็นว่า การต้องอดทนรำคาญกับเสียงก่อสร้างอันดังและการไม่ได้รับความสะดวกในการเดินทาง หรือการยอมรับความเดือดร้อนที่เกิดกับส่วนตัวบ้าง ทั้งหมดนี้อาจคือราคาที่ต้องจ่ายเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของทุกคนในอนาคต แต่ผู้คนก็ลืมเลือนที่จะพิจารณาสิ่งเหล่านี้ไปเสีย

“เสียงเครื่องกรีตผิวยางมะตอยเริ่มส่งเสียง...มันขาดไปทั่วถนนอย่างกราดเกรี้ยว ทะลุเยื่อแก้วหูไปถึงทรวงอก กรีตถนนออกเป็นรอยผ่าสองเส้นในความกว้าง ๑ เมตร เสียงอันสั้นประสาททำให้เกย์หนุ่มบ้านตรงข้ามเดินกระพืดกระพืดออกมา นัยน์ตาชุ่มเคืองผมเผ้ายุ่งเหยิง เขาตะคอกถามอะไรบางอย่างกับคนงานอย่างโมโห คนงานทำหน้าที่ห่อหอรจวบต้นขนปลายไม่ถูก พวกเขาจึงไม่สนใจที่จะต่อปากต่อคำด้วย ยิ่งคงกรีตผิวยางมะตอยย่นอยู่ตามเดิม ผมเห็นเกย์หนุ่มรูปหล่อคนนั้นแสดงอาการหงุดหงิด ยิ่งเขาเห็นผมยืนยิ้มกริมมองเช่นนั้น เขาแทบจะคลั่งเอาเสียให้ได้ จะไม่ให้ผมยิ้มได้อย่างไรละ? ในเมื่อเส้นเหลืองกลางถนนมันก็แบ่งฟากชัดเจนแล้ว คนงานกำลังกรีตตัดขูดเจาะในฟากตรงข้ามบ้านเขา คนที่ควรวิยวายน่าจะเป็นผมมากกว่า มันเป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้ที่เขานอนไม่เป็นเวล่ำเวลาเหมือนชาวบ้าน ที่สำคัญก็คือโครงการนี้มันจะช่วยให้เมืองของเราปลอดภัยจากกระแสน้ำหลาก คนเราควรที่จะเสียสละอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อคนส่วนใหญ่ไม่ใช่หรือ?” (มนตรี ศรีรงค์ อ้างถึงใน สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ๒๕๕๑ : ๑๕๗)

สำนึกของพลเมือง : พลเมืองดี VS พลเมืองร้าย ?

นอกจากแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะดังกล่าวมาแล้ว จิตวิญญาณสำคัญอีกประการหนึ่งของประชาธิปไตยก็คือสำนึกพลเมือง การเลือกใช้คำว่า “พลเมือง” ในบริบทนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามันมีนัยแตกต่างจากการใช้คำว่า “ประชาชน” และ “ราษฎร” ตรงที่ “พลเมือง” (แปลว่า กำลังหรือพลังของเมือง) จะแสดงออกถึงความกระตือรือร้น (active) ในการรักษาสีทิตต่าง ๆ ของตน รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการแสดงออกซึ่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ความเป็น “พลเมือง” สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกของสังคมที่พึงมีต่อรัฐ ต่างกับคำว่าประชาชนที่ถูกนำไปใช้สร้างความหมายเชิงกล่าวอ้าง หรือกลายเป็นผู้รับคำสั่ง คอยทำตามแนวทางที่

ผู้ยื่นกำหนด (passive) ดังนั้น ในเรื่องของจิตวิญญาณประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจึงอยู่ที่การทำให้ประชาชนคนธรรมดาได้กลายเป็นพลเมืองที่มีสิทธิกำหนดทิศทางของประเทศได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ๒๕๕๕ : ๑๑) คุณลักษณะของการมี “สำนักพลเมือง” นั้นมีอยู่หลายข้อ เช่น การมีวินัยในตน ทั้งในเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม เคารพกติกาที่ร่วมกันสร้างขึ้น ปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่อย่างเต็มความสามารถด้วยจิตใจอาสา ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ใส่ใจในกิจการสาธารณะ การมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (วิรัตน์ คำศรีจันทร์, ๒๕๔๔ : V)

ประเด็นดังกล่าวมานี้ปรากฏในเรื่องสั้นจำนวนหนึ่ง นักเขียนพยายามสะท้อนความสำคัญของสำนักแบบพลเมืองเอาไว้ เช่น เรื่องของคนฆ่าตัวตาย (ทัศนาวดี ๒๕๕๓) นำเสนอเรื่องของเพื่อนเก่าสองคน คนหนึ่งเดินทางกลับมาใช้สิทธิเลือกตั้ง อีกคนอยู่ในท้องถิ่นนั้นเองแต่ปฏิเสธการเมือง/การเลือกตั้ง ทั้งสองฝ่ายถกเถียงกัน คนหนึ่งยืนยันว่าการเลือกตั้งเป็นหน้าที่ของพลเมือง ขณะที่อีกคนหนึ่งมองว่าการเมืองเป็นเรื่องของ “วงจรอุบาทว์” การเลือกตั้งก็เป็นส่วนหนึ่งในวงจรมัน นักการเมืองซื้อเสียงเข้าไปถนอมทุน และเมื่อพิจารณาในแง่นี้การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งไม่ต่างกับการออกไปฆ่าตัวตาย เลือกเพื่อให้ผู้แทนเข้าไปทำลายหมู่บ้านของเราเอง เครือญาติต้องมาทะเลาะเบาะแว้งกัน เขาจึงยืนยันจะไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง โดยที่อีกฝ่ายยืนยันว่ามันเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำต่อส่วนรวม “กูรู้ แต่มันต้องค่อยเป็นค่อยไป อย่าค้ำเขามากนัก ระบบมันเป็นแบบนี้ มึงต้องรู้จักปรับตัวบ้าง...เรื่องเหล่านี้มันแก้ไขในยุคของเราไม่ได้ก็ต้องพยายามสู้กับมันเพื่อลูกเพื่อหลาน หาแนวร่วมเพื่อต่อต้านมัน เมื่อการซื้อเสียงขายสิทธิ์ไม่มี ก็น่าจะเป็นไปได้ว่าเราจะได้นคนดีไปทำงาน...” (ทัศนาวดี ๒๕๕๓ : ๙๙) เช่นเดียวกับเรื่อง ภาพถ่ายใบเก่า (ชาติวุฒิ บุญรักษ์ ๒๕๕๒) หนุ่มคนหนึ่งเมื่อหน้ายกการเลือกตั้งเพราะอนาคตภาพพฤติกรรมนักการเมืองที่ทุจริตคอร์รัปชัน แต่หลังจากได้สนทนาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนชาวต่างประเทศแล้วก็เปิดโลกทัศน์มุมมองของเขาให้กว้างขวางมากขึ้น สามารถเปลี่ยนความคิดกลับมาตระหนักในบทบาทหน้าที่ของพลเมืองในที่สุด

“ยูจะไปโทษใครได้ละไอ้ต้น...ในเมื่อยูเองก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มันเป็นเช่นนั้นไม่ใช่หรือ...ในเมื่อการเมืองเป็นเรื่องของประชาชนทุกคน ที่จะต้องให้ความสนใจและมีส่วนร่วม...แต่นี้ก็กระตังยูเองซึ่งเป็นนักศึกษารัฐศาสตร์ ยูจำเรียนมาทางนี้แท้ ๆ แต่กับแค่

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ย. (๒๕๕๗) ๑๐๙

การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งยังไม่ทำ...แล้วประเทศชาติของยูงยังจะไปหวังอะไรกับใครได้อีก...จากชวานาอย่างนั้นหรือ?” (ชาติวุฒิ บุญยรักษ์ ๒๕๕๒ : ๒๙)

“จริงอยู่นักการเมืองอาจจะไม่ได้มีคุณภาพมากนักในความรู้สึกรู้สึกของยูงเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ แต่ยูงก็ต้องอย่าลืมแต่ละประเทศต่างก็มีประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง มีบาดแผล มีช่วงเวลาที่เราเรียกว่า มีบทเรียนเป็นของตัวเองด้วยกันทั้งนั้น กว่าที่จะก้าวผ่านจนพัฒนามาเป็นอารยะประเทศได้ ไม่ว่าจะประเทศของไอหรือของไมค์ก็เถอะ สิ่งประเทศของเราต้องจ่ายไปเพื่อให้ได้มาซึ่งวันนี้มัน รับประกันได้ว่าไม่ได้ราคาแพงน้อยกว่าประเทศของยูงหรอก เชื่อเถอะ...”

ยูงต้องมองภาพกว้างให้ขาดลิมมองอย่างมีวิสัยทัศน์ ต้องอดทน ยอมเสียสละเวลาและความรู้สึกส่วนตัวไปบ้าง เพื่อประโยชน์ในระยะยาวของประเทศ และถ้าหาก ‘ตัวเลือก’ ในประเทศของยูงมันมีไม่มากนัก หันไปทางไหนก็เจอแต่หน้าเดิม ๆ मुखเดิม ๆ เหล้าเก่าในขวดใหม่หรือเหล้าใหม่ในขวดเก่า ยูงก็ต้องเลือกเอาที่มันแปดเปื้อนมีมลทินน้อยที่สุดล่ะน่า จริงไหม อย่างน้อยยูงก็ทำหน้าที่ของยูงแล้วไง และทำอย่างดีที่สุดแล้วด้วยวิจรรย์ญาณของตัวเอง ที่เหลือนอกจากนั้นจะเป็นอย่างไรก็ช่างมันเถอะ ไอรับประกันได้ว่าไม่มีใครกล่าวโทษยูงหรอก ที่สำคัญคือยูงต้องไม่หมดศรัทธาไปเสียก่อน ต้องอดทนและทำหน้าที่ของตัวเองต่อไป” (ชาติวุฒิ บุญยรักษ์ ๒๕๕๒ : ๓๒)

บทสนทนาของตัวละครข้างต้นที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานที่สุดของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน หากพลเมืองละทิ้งสิทธิอันพึงกระทำนี้เสียแล้วไม่ว่าด้วยเหตุผลใด การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงก็จะเป็นไปไม่ได้เลย ดังนั้นผู้เขียนจึงสอดแทรกทัศนคติว่าประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้นจะต้องไม่ใจเร็วด่วนได้ ต้องรอคอยและอดทนพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่ละทิ้งสิทธิหน้าที่ที่พึงมีของสมาชิกแต่ละคน

อย่างไรก็ตามแม้การเอาใจใส่ติดตามความเป็นไปของบ้านเมืองและการแสดงบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ จะเป็นคุณสมบัติที่ดีของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่ในความเป็นจริงการที่ผู้คนจำเป็นต้องต่อสู้ดิ้นรนกับปัญหาเศรษฐกิจ ต้องหาอยู่หากินหรือแก้ปัญหาปากท้องอยู่ตลอดเวลา ปัญหาทางการเมืองและสังคมบางอย่างจึงเป็นเรื่องห่างไกลจากความสนใจของเขาเหล่านั้น ดังที่เกิดขึ้นในเรื่อง *ระหว่างกฎอัยการศึก (กะหรี่ไม่รู้เรื่อง)* (พิมพ์ครั้งแรกสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์

๒๕๓๔) ของจำลอง ผังชลจิตร ซึ่งเขียนขึ้นช่วงหลังเหตุการณ์รัฐประหารของคณะ รสช. เมื่อปี ๒๕๓๔ เล่าถึงความเดือดดาลต่อการเมืองของชายคนหนึ่งซึ่งเคยเข้าป่ากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การกระทำรัฐประหารของทหารและการประกาศใช้กฎอัยการศึกที่เคยทำให้เขาคลุ้มคลั่งเป็นเดือดเป็นแค้นในอดีต กลับทำให้ “เขากับเพื่อน พุดถึงเรื่องในกรุงเทพฯ คนละไม่กี่ประโยค พุดถึงระบอบประชาธิปไตยอีกสามประโยค แล้วพากันเงยไปพร้อมกัน...วันนี้เขาเยือกเย็นลงมากแล้ว มีเหตุผลมากมายที่เขาต้องนำมาขบคิด ทำไมการรัฐประหารมันถึงได้เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ถ้าจะรำคาญหรือหงุดหงิดอยู่บ้างก็ตรงที่กฎอัยการศึก ซึ่งเขารู้สึกเหมือนแมงป่องชูหางได้ตามแขน ลำคอหรือใบหน้า โดยเขาไม่รู้จะหาวิธีไล่มันไปได้อย่างไร” (จำลอง ผังชลจิตร ๒๕๓๖ : ๔๘) เมื่อจับพลัดจับผลูต้องไปเที่ยวหมอนวดกับเพื่อน เขาจึงลองสอบถามเรื่องการเมืองรัฐประหารในกรุงเทพฯ กับหมอนวด ปรากฏว่าพวกเธอตัดบทและไม่รู้เรื่องอะไรเลย สิ่งที่พวกเธออยากจะมีเพียงอย่างเดียวคือจะใช้บริการแบบ “ชั่วคราวหรือค้างคืน” เท่านั้น เหมือนกับที่ลึก ๆ เรื่องสั้นเรื่องนี้ก็คงอยากตั้งคำถามต่อการปฏิวัติรัฐประหารว่าจะเข้าสู่อำนาจแบบสั้นหรือยาวชั่วคราวหรือค้างคืนด้วยเช่นเดียวกัน

“ระหว่างกฎอัยการศึก (กะหรือไม่รู้เรื่อง)” จึงมีน้ำเสียงที่มุ่งเสียดสีเย้ยหยันการทำรัฐประหาร ที่แม้จะเป็นเรื่องใหญ่และมีนัยสำคัญทางการเมืองและชะตากรรมของประเทศ แต่ก็ได้มีอิทธิพลเหนือชะตากรรมของคนเล็กคนน้อยที่ต้องดิ้นรนหาอยู่หากินไปวัน ๆ ขณะเดียวกันพฤติกรรมทุจริตคอร์รัปชันของนักการเมืองแบบ “บุฟเฟต์ คาบิเนต” ใช่หรือไม่ ที่เป็นเหตุทำให้คนส่วนหนึ่งเกิดความเบื่อหน่ายเฉซา และรับรองความชอบธรรมของรัฐประหารโดยไม่ลุกขึ้นมาต่อต้านคัดค้าน ทั้งที่การรัฐประหารนั้นเป็นปฏิปักษ์โดยตรงกับระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวมาการจะตำหนิว่าคนกลุ่มนี้ไม่สนใจดีสังคมส่วนรวมหรือสถานการณ์บ้านเมืองเลย (ไม่เป็นพลเมืองดี) ก็ไม่ใช่เรื่องที่สามารทำได้อย่างเต็มปากเต็มคำนัก เรื่องสั้นลักษณะเช่นนี้ โดยนัยแล้วผู้เขียนสะท้อนภาพความอ่อนแอของระบอบประชาธิปไตยที่ดำเนินมาก่อนหน้านี้ และมุ่งหวังถึงประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อยู่ในตัวเอง

นอกจากการอภิปรายสนับสนุนการทำหน้าที่พลเมืองโดยการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งและมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมา ในรูปแบบการนำเสนอผ่านบทสนทนาถกเถียงของตัวละคร ดังปรากฏในเรื่องสั้นของ ทศนาวัต ชาตวิบูลย์ และ

จำลองดังกล่าวมาแล้ว เรื่องสั้นบางเรื่องยังก้าวไปถึงการตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์สถานะของการเป็น “พลเมืองดี” ที่บางครั้งจะต้องเกิดความขัดแย้งหรือความอิหลักอิเหลื่อในจิตใจระหว่างสำนักของปัจเจกบุคคลกับสำนักแบบพลเมือง ดังในเรื่อง งานฉลองของนายเฉลิม (วัชระ สัจจะสารสิน ๒๕๕๓) ชายทำงานเทศบาลที่โชคร้ายภรรยาเสียชีวิตลงช่วงเวลาเดียวกับงานเฉลิมพระชนมพรรษาพอดี เขาจำเป็นต้องจัดเตรียม/จัดการงานศพภรรยาไป พร้อม ๆ กับการทำงานตามภาระหน้าที่ คือเตรียมอุปกรณ์สถานที่สำหรับจัดงานเฉลิมพระชนมพรรษาและพิธีถวายพระพร จึงเกิดความขัดแย้งว่าจะทำอะไรก่อนหลังดี หรือทำไปด้วยกันได้แค่ไหน ระหว่างเรื่องส่วนตัวกับเรื่องส่วนรวมหรือเรื่องสาธารณะ

เขาทราบข่าวภรรยาเสียชีวิตในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่นำรถกลับไปซื้อหาข้าวของมาใช้ในการงานเฉลิมพระชนมพรรษา นายกเทศมนตรีไม่พอใจที่เขาบรรทุกโถงศพและขนลงจากรถมาพร้อม ๆ กับอุปกรณ์พานพุ่มถวายพระพร และพระบรมสาทิสลักษณ์ ฯลฯ ทั้งที่เขาเองก็พยายามระมัดระวังเรื่องเหล่านี้แล้ว แต่ความที่ของทุกอย่างถูกเอาขึ้นรถหมดแล้ว ทำให้เขาสีลมรายละเอียดยาวไปว่ามีอะไรอยู่บนรถบ้าง เมื่อเห็นว่ามีพื้นที่ว่างจึงพ่วงอุปกรณ์ที่ต้องซื้อมาใช้ในงานศพเมียที่แวะหาซื้อในตัวเมืองขึ้นรถมาเสียทีเดียวด้วย

ผู้เขียนยังแสดงให้เห็นอีกว่า แม้การเลือกใส่เสื้อ ตัวละครดังกล่าวก็มีความลำบากใจว่าเขาควรใส่เสื้อผ้าชุดดำไว้ทุกข์ให้ภรรยา หรือใส่เสื้อสีเหลือง/สีชมพูเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติเหมือนคนทั่วไปดี เมื่อพระภิกษุที่วัดกำหนดวันเผาศพภรรยาตรงกับวันที่ 5 ธันวาคม เขาก็ตัดสินใจเลื่อนการเผาศพเมียให้ช้าออกไปอีกสามวัน เพราะเกรงว่าจะกระทำไม่เหมาะสมในวันอันเป็นมงคล ผู้เขียนแสดงให้เห็นว่า ขณะที่พนักงานเทศบาลตัวเล็ก ๆ อย่างเขาระมัดระวังในเรื่องดังกล่าวเช่นนี้ แต่ก็มีคนอีกพวกที่มีสถานะความเป็นอยู่และหน้าที่การงานเหนือกว่าเขา พร้อมจะได้น้ำได้ตาหรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนบนฐานของความจงรักภักดีจากการจัดงานเฉลิมพระชนมพรรษา โดยไม่ได้สนใจอะไรเลยทั้งสิ้น

นอกเหนือจากเรื่องดังกล่าวแล้ว วัชระ สัจจะสารสิน ยังตั้งคำถามไว้ในเรื่องสั้น เพลงชาติไทย (๒๕๕๐) อีกว่า สำนักพลเมืองหรือเรียกด้วยคำที่แคบกว่านั้นคือการทำหน้าที่ของพลเมือง (พลเมืองดี) จะต้องมีรูปแบบหรือเครื่องชี้วัดที่ตายตัว อย่างเช่นการยื่นเคารพธงชาติ หรือไม่ หากไม่ยื่นเคารพธงชาติจะแปลว่าเขาไม่อาจเป็นพลเมืองดี

ละหรือ วัชระนำเสนอเรื่องได้เจ็บปวดกว่านั้น โดยการให้คนที่ฝ่าฝืนมาตรฐานสังคม ไม่ยืนยันตรงแสดงความเคารพเพลงชาติเป็นคนสติไม่ค่อยสมประกอบที่ใช้ชีวิตเคลื่อนไหว อยู่ในตลาดแห่งหนึ่ง และแม้จะอยู่ในภาวะเช่นนั้น เขาก็ต้องถูกลงทัณฑ์ทั้งจากตัวแทนของรัฐ (ตำรวจ) และผู้คนในตลาด (สังคม) ซึ่งเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องของวัชระนี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นพลเมืองดีแต่เพียง “รูปแบบ” หรือพิธีกรรม ที่สุดท้ายก็เปล่าเปลือง และหวังถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคมและการอยู่ร่วมกันฉันมิตร และกลายเป็นพลเมืองร้าย ย่ำทำลายผู้อื่นในเชิง “เนื้อหา” ไปด้วยซ้ำ

เช่นเดียวกับ เรื่องสั้น พลเมืองดี (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ๒๕๕๒) ก็ได้วิพากษ์แนวคิด “พลเมืองดี” หรือการเคร่งครัดต่อสำนักพลเมืองว่า ถ้ามันถูกปลูกฝังอย่างเข้มข้นตกขอบโดยรัฐมากเกินไป จะทำให้มองคนอื่นที่ต่างออกไปจากตนว่าเป็นคนไม่เต็มคน หรือไม่มีความเป็นมนุษย์ และอาจถึงขั้นชิงชังรังเกียจ ทั้งที่แต่ละคนมีเงื่อนไขปัจจัยในชีวิตที่แตกต่าง เช่น การมองคนพิการ คนขอทานว่าเป็นปัญหาหรือภาระของรัฐหรือกาฝากของสังคม

“คนส่วนใหญ่ที่เดินผ่านเขาไปแสดงการยอมรับการดำรงอยู่ของเขาด้วยการเดินหลีกกว้างของเขาเป็นวงกว้าง อย่างน้อยก็เพื่อเป็นหลักประกันว่า หากพลัดตกหกล้มลงไปก็คงไม่มีอวัยวะส่วนใดไปถูกต้องกับขาที่บวมเป่งและเยิ้มไปด้วยน้ำเหลืองของเขา คนจำนวนหนึ่งเดินผ่านไปพร้อมกับเสียงบ่นดั่ง ๆ เป็นเชิงตำหนิรัฐบาลที่ปล่อยให้สิ่งสกปรกอย่างเขากองอยู่กับถนนได้ชั่วนาตาปี หลายต่อหลายครั้งที่ชายพิการต้องหลบตาพวกเขาด้วยความหวาดผวา กลัวว่าสักวันหนึ่งพลเมืองผู้เคร่งระเบียบเหล่านี้จะเอารถขยะมาใส่เขาไปหมกตากแดดตากฝนเช่นเดียวกับสิ่งปฏิกูลอื่น ๆ” (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ๒๕๒๔ : ๕)

นอกจากประเด็นดังกล่าวแล้ว เรื่องสั้น พลเมืองดี สื่อความหมายอีกด้วด้วยการที่ใครคนหนึ่งจะเป็นพลเมืองดีได้นั้นนอกจากจะต้องต่อสู้กับแรงปรารถนาอันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องส่วนตัวของตนเองแล้ว ยังต้องปะทะกับคุณค่าชนิดอื่น ๆ ในสังคมอีกด้วย เมื่อชายขอทานซึ่งถูกจัดเป็นคนชั้นล่างและภาระสังคมต้องการจะยกระดับตัวเองขึ้นเป็นพลเมืองดี ด้วยการเข้าขัดขวางใจระชากรสร้อยจนตำรวจตามมาจับได้ แต่สุดท้ายก็รู้ความจริงว่าใจที่เขาช่วยดักจับไว้ได้นั้น เป็นลูกชายของผู้ที่มีเมตตาอุทิศให้ข้าวให้น้ำช่วยเหลือเขาตลอดโดยไม่รังเกียจเหมือนคนอื่น สถานการณ์ดังกล่าวที่คนชาย

ชอบอย่างเขาต้องการจะเป็น “พลเมืองดี” แต่ก็ต้องกลายเป็น “คนอกตัญญู” ไปทั้งในสายตาของคนที่คอยให้ข่าวให้น้ำและจิตสำนึกตัวเขาเองในที่สุด ถ้าย้อนเวลากลับไปไม่ว่าเขาอาจเลือกไม่เป็นพลเมืองดีก็ได้ ดังนั้น เรื่องสั้นเรื่องนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการที่ใครสักคนจะเป็นพลเมืองดีได้หรือไม่ (หรือกล่าวได้ว่าระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้หรือไม่) อุปสรรคสำคัญจึงอยู่ที่การจะต้องฝ่าฟัน “ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์” ไม่ว่าจะในระดับใดไปให้ได้ด้วยเช่นเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่า สำนึกพลเมืองนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการยึดโยงหรือเกาะเกี่ยวอยู่กับ “รัฐ” หรือ “ชาติ” ที่คนคนนั้นสังกัดในฐานะเป็นพลเมือง ในรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และรัฐแบบเผด็จการนั้น การมีสำนึกพลเมืองอาจผูกโยงหรือขึ้นตรงอยู่กับการปกป้องรัฐ คุ้มครองรัฐ หรือบางทีก็ตัวผู้นำและผู้ปกครองอย่างไม่อาจแยกออกพลเมืองที่ดีจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของรัฐอย่างไม่มีเงื่อนไข แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยหรือไม่ยอมรับกฎหมายนั้นก็ตาม แต่ในรัฐแบบประชาธิปไตยนั้น สำนึกพลเมืองมีความหมายใกล้เคียงจิตสาธารณะเป็นอย่างมาก กล่าวคืออาจเป็นพลเมืองไม่ดี (ในสายตารัฐ) หรืออาจมีปฏิบัติการ “ต้อแพ่ง/อารยะขัดขืน” ต่ออำนาจรัฐก็ได้ โดยอ้างถึงประโยชน์สาธารณะบางอย่างที่กว้างไกลกว่า เช่น การปิดถนนประท้วงเพราะเห็นว่ารัฐมีความอยุติธรรมหรือการฉีกบัตรเลือกตั้งเพราะเห็นว่ารัฐบาลกำลังจัดการเลือกตั้งแบบเล่นป่าหูกก็ได้

ในเรื่อง *การมาเยือนของรัฐบาล* (ไพฑูริย์ ธีธัญญา ๒๕๓๗) ผู้เขียนสร้างตัวละครที่ชื่อว่า “รัฐบาล” เป็นชายวางอำนาจคนหนึ่งที่เข้ามาแย่งร้านเหล้าที่มีคนดื่มกินสรวลเสเฮฮา โดยถือปืนเข้ามาด้วยหนึ่งกระบอก การมาถึงของรัฐบาลทำให้บรรยากาศในร้านเปลี่ยนไป เขาเข้ามาท้าทายแบบวางอำนาจกับทุกคนรวมทั้งเจ้าของร้าน บอกให้ทุกคนทำตามสบายขณะที่เขายังถือปืนอยู่ในมือ รัฐบาลสั่งนมมามากินซึ่งเมนูดังกล่าวทำให้ทุกคนแผลงยิ้มและกลืนหัวเราะ เมื่อรัฐบาลนั่งหมუნแก้อี (แห่งอำนาจ) เล่นจนพลาดตกลงมาทำให้ทุกคนพากันหัวเราะ รัฐบาลสั่งให้ทุกคนอยู่ในความสงบและเริ่มไม่ให้อารมณ์ บอกว่ามาที่ร้านนี้ด้วยการให้เกียรติและด้วยความปรารถนาดี แต่ทุกคนในร้านต้อนรับเขาอย่างไม่เป็นมิตร ทั้งที่ไม่ใช่ความผิดของตนเลย ต่อมารัฐบาลขอให้คนในร้านทุกคนพูดความจริงอะไรก็ได้เกี่ยวกับตัวเขาโดยห้ามโกหก ในสถานการณ์บีบคั้นนั้นเจ้าของร้านตัดผมพยายามหลบหนีออกไป แต่เมื่อถูกจับได้และถูกบังคับให้ต้องพูด เขาจึงพูดออกมาว่า “รัฐบาลรักแก่ประชาชน” แล้วชกหน้ารัฐบาลไปหนึ่งครั้ง ก่อนจะวิ่งหนีออก

จากร้านไป รัฐบาลโมโหเป็นอย่างมากว่าเป็นขึ้นมายิงชนิดหุบดับดับใหม่ ทุกคนในร้านพากันหลบอย่างจำละหวั่น เมื่อเหตุการณ์สงบลงก็พบว่ารัฐบาลไม่อยู่ตรงนั้นแล้ว ชายอ้วนเจ้าของร้าน เมื่อตั้งสติได้ก็มาคิดค่าเสียหายทั้งหมดจากลูกค้าที่เหลือ แต่ทุกคนปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนทำให้เจ้าของร้านไปเอาค่าเสียหายจากรัฐบาล

เรื่องสั้นเรื่องนี้นำเสนอภาพการวางอำนาจอันชวนชื่นชื่นของชายที่ชื่อ “รัฐบาล” ซึ่งสะท้อนบริบททางการเมืองที่เป็นมาและเป็นไปของรัฐบาลเกือบทุกชุดที่หลงยึดติดกับอำนาจบาตรใหญ่ของตนเองโดยขาดการยอมรับต่อประชาชน เรื่องสั้นดังกล่าวผู้เขียนเขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในปี ๒๕๓๕ ที่ประชาชนลุกฮือขึ้นต่อต้านพลเอกสุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชน แต่มาจากการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ที่พลเอกสุจินดาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญนั่นเอง

ข้อเท็จจริงที่ปรากฏโดยทั่วไปที่สอดคล้องกับสถานการณ์ตามเรื่องข้างต้นก็คือรัฐหรือผู้นำรัฐจำนวนไม่น้อยใช้อำนาจแบบขั้วฉลุลงล่ำพองคึกคะนองแบบเด็ก ๆ ประชาชนจึงมีสิทธิที่จะได้ตอบหรือต่อต้านขัดขืน (civil disobedience) ได้ในระดับหนึ่งและปฏิบัติการเช่นนี้ก็ควรถือว่าเป็นสำนึกพลเมืองแบบหนึ่งด้วย แม้บางครั้งอาจจะไม่ถึงเป็นพลเมืองดีของรัฐในความหมายที่เคร่งครัดนักก็ตาม

บทสรุป

การนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะและสำนึกพลเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นที่คัดเลือกมานำเสนอทั้งหมดนี้ นักเขียนได้แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่จะต้องขับเคลื่อนระหว่างแรงปรารถนาอันเป็นประโยชน์สุขส่วนตัวกับประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ซึ่งหลายต่อหลายครั้งเราก็พ่ายแพ้ให้กับกิเลสและความต้องการภายในของเราเอง ขณะที่ลึกลับ ๆ เราล้วนไฝฝืนถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมที่สงบสุขดีงาม ดังนั้น การที่นักเขียนนำเสนอประเด็นเหล่านี้ แม้จะดูเหมือนเป็นการแสดงความเห็นแก่ตัวของมนุษย์โดยทั่วไป แต่เมื่อเอาแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะและสำนึกพลเมืองมาจับ ก็อาจพิจารณาได้ว่าเรื่องสั้นเหล่านี้เป็นภาพด้านกลับของมนุษย์ในสังคมที่ขาดแคลนสิ่งเหล่านี้ ผลงานเรื่องสั้นดังที่ได้นำเสนอมาจึงเป็นความพยายามที่จะให้

ผู้อ่านตระหนักในการเป็นสมาชิกที่เหมาะสมในสังคม ซึ่งในระบอบประชาธิปไตยนั้นจะต้องสามารถปกครองตนเองได้ สามารถคิดตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมกำหนดอนาคตของตนเองและสังคมอย่างมีจิตสำนึกและกระตือรือร้น โดยที่ยึดมั่นในความดีร่วม (common good) หรือจิตสาธารณะเป็นหลักนั่นเอง

เรื่องสั้นสองเรื่อง ได้แก่ *สิ่งแวดล้อม* ของจำลอง ฝั่งชลจิตร และ *ชิงน้ำ* ของอดิศร ไพรวฒนานุสรณ์ เลือกใช้สังคมเมือง (หมู่บ้านจัดสรร) เป็นฉากของเรื่อง ซึ่งอาจจะสะท้อนภาพสังคมที่เปลี่ยนไปจากเดิมได้ดี (สังคมสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน เห็นแก่ตัว เอาวัดเอาเปรียบ = สังคมเมือง) แต่ประเด็นปัญหาเหล่านั้นักเขียนบางคนเหมือนจะตอบได้ว่า เราจะโทษความเป็นเมืองฝ่ายเดียว หรือจะบอกว่าเป็นผลจากการพัฒนาทางวัตถุอย่างเดียวหาได้ไม่ จำลอง ฝั่งชลจิตร จึงเลือกนำเสนอเรื่องที่มี "สาร" ชนิดเดียวกันกับเรื่องสั้น *สิ่งแวดล้อม* ด้วยการหันมาใช้ฉากที่เกิดขึ้นในชนบทผ่านเรื่องสั้น *ส้มแป้นขี้ม้าตันเก่ากับชาวบ้านหมก* เพื่อสะท้อนภาพของสังคมชนบทที่ผู้คนดำเนินชีวิตไปด้วยความเอาแต่รู้ะของตนเองเป็นหลัก ไม่อึ่งนังขงขบหรือสนใจเรื่องส่วนรวม ชนิดที่ไม่มากไม่น้อยไปกว่ากันกับสังคมเมือง เรื่องสั้น ๒ เรื่อง ของจำลอง ฝั่งชลจิตร เขียนขึ้นคนละยุคคนละสมัย (ห่างกัน ๑๕ ปี) ด้วยการเปลี่ยน "ฉาก" การนำเสนอ ซึ่งลักษณะเช่นนี้หากไม่มองว่าเป็นการย่ำเท้าอยู่กับที่ของนักเขียนหรือสังคม เหมือนผู้เขียนต้องการสะท้อนโดยนัยว่าที่ไหน ๆ ก็มีปัญหาหรือความบกพร่องอันนี้ ก็เลสมนุษย์ในฐานะเป็น "ศัตรูที่สิ้นไหล" จับไม่ได้ไล่ไม่ทันง่าย ๆ จึงแพร่กระจายไปเสียในทุกภาคส่วนของสังคม ไม่เว้นชนบทหรือเมือง ไม่เว้นคนจนหรือคนรวย และไม่ว่าแม้แต่ในตัวเราเอง การเลือกนำเสนอผ่านฉากชนบท จึงมีผลเป็นการสั่นคลอนมายาคติและทำลายภาพอัน "โรแมนติก" ของชนบทหลงไปด้วยในที่สุด และตอกย้ำให้เห็นว่า เราบกพร่องเรื่อง "จิตสาธารณะ" อันถือเป็น "ศีลธรรม" ชุดหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ อาจพิจารณาเพิ่มเติมได้อีกว่า ฉากในเรื่องสั้น *สิ่งแวดล้อม* ซึ่งเจาะจงลงไปในพื้นที่สวนเล็ก ๆ ในหมู่บ้านจัดสรร ที่สมาชิกต่างคนต่างเอาขยะมาทิ้งสวนแห่งนั้นบางทีจึงไม่ใช่สวนธรรมดาตามที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง และก็ไม่ได้เป็นเรื่องสั้นที่มุ่งปลุกสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเดียว แต่ผู้เขียนมุ่งให้เป็น "ภาพแทน" ของสังคมหรือของโลกที่เราอาศัยอยู่ด้วย ว่ากำลังตกอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่ได้แตกต่างกันเลย

เป็นการ “จำลอง” ภาพใหญ่มาไว้ในภาพเล็ก ๆ ที่พบเห็นกันได้ทั่วไปเพื่อสะท้อนจิตวิญญาณประชาธิปไตย หรือการคิดคำนึงถึงประโยชน์สุขสาธารณะที่ยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยเห็นว่านักเขียนไม่ได้นำเสนอเพื่อยึดเยียด ตอกย้ำ โจมแจ้ง ในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อลัทธิอุดมการณ์ (propaganda) อย่างเดียว แต่ยังได้วิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม และนำเสนอด้านกลับหรือสิ่งที่ตรงข้ามกับประชาธิปไตย เพื่อให้ได้บททวนในประเด็นต่าง ๆ หรือนักเขียนถึงขั้นนำเสนอว่า ถึงที่สุดนักเขียน หรือเราเอง ก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาด้วย ถ้าเราไม่แก้ไขโดยเริ่มจากตัวเอง ปัญหาทุกอย่างก็จะแก้ไขไม่ได้ เพราะทุกคนรอคอยให้คนอื่นแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงก่อนอยู่เสมอ ดังที่ปรากฏนัยดังกล่าวในเรื่องสั้น *สิ่งแวดล้อม* ของ จำลอง ฝั่งชลจิตร สำเนักรับผิดชอบแห่งความตื่นรู้ เช่นนี้ ถือเป็นจิตวิญญาณที่สำคัญยิ่งในระบอบประชาธิปไตย

เรื่องราวหลากหลายในชีวิตที่สะท้อนผ่านเรื่องสั้นดังเสนอมานั้น แสดงให้เห็นว่าเรามีความสุขอยู่บนความทุกข์และความเสียหายของคนอื่น ๆ แต่หลายกรณีความสุขของเราก็สามารถเกิดขึ้นได้ พร้อม ๆ กับความสุขของคนอื่นในเวลาเดียวกัน และหลาย ๆ กรณี ตัวเรากับผู้อื่นนั้นก็แทบจะแยกกันไม่ออก ด้วยความสามารถในการมีจินตภาพคิดไตร่ตรองถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่ กว้างไกล และไปพ้นจากความคับแคบของตัวตนของเราได้เท่านั้น จึงจะเป็นฐานสำคัญของประชาธิปไตยและสังคมในอุดมคติอย่างแท้จริง สังคมประชาธิปไตยจึงไม่ใช่สังคมแบบปัจเจกนิยมตัวใครตัวมัน แต่เป็นสังคมที่ตระหนักว่า ไม่ว่าจะ นรก สวรรค์ สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นกับคนอื่นนั้น ยังมี “ตัวเรา” เป็นผู้กำหนด เป็นเหตุเป็นผล เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ทั้งดั้น ขึ้นอยู่กับว่าเราจะหยิบยื่นอะไรให้กับ “ผู้อื่น” และสังคมส่วนรวมเท่านั้นเอง ดังบทกวีที่มีเนื้อหาเชิงจิตสาธารณะชื่อ *นรกสวรรค์ของคนอื่น* ของ อังคาร จันทาทิพย์ (๒๕๕๑) กวีซีไรต์ ปี ๒๕๕๖ ที่ว่า

นรกและสวรรค์ของคนอื่น...
 ผู้ไกลสายใยไว้ลึกซึ้ง
 อาจทั้งหมดสิ่งที่เห็นที่เป็นอยู่
 แบ่งแยกโลกเฉพาะไว้ไม่สัมพันธ์

เราหยิบยื่น เป็นชนวนด้วยส่วนหนึ่ง
 ทุกการกระทำกระเทือนถึงซึ่งกันและกัน
 คล้ายดูชีวิตต่างปิดกัน
 ไว้สิ่งยืนยันถึงสายใย

บรรณานุกรม

จำลอง ผึ้งชลจิตตร. **น้ำใจยังหาได้**. กรุงเทพฯ : แพรว, ๒๕๔๕.

_____ . **สาระชั้น**. ปทุมธานี : นาคร, ๒๕๓๖.

_____ . **สี่ของหมา**. กรุงเทพฯ : กำแพง, ๒๕๓๑.

ชาติวุฒิ บุญยรักษ์. **นาฏกรรมเมืองहरธา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : หมูเพนกวิน, ๒๕๕๒.

ทัศนาวดี. **เขตชุมชน...ลดความเร็ว**. มหาสารคาม : น้ำหวาน, ๒๕๕๓.

ไพฑูริย์ ธีัญญา. **ก่อกองทราย**. ปทุมธานี : นาคร, ๒๕๕๔.

_____ . **ตุลาคม**. ปทุมธานี : นาคร, ๒๕๓๗.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **พลเมืองในระบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **รวมวรรณกรรมการเมืองรางวัลพานแว่นฟ้า ครั้งที่ ๗ : สะพาน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๑.

วัชรระ สัจจะสารสิน. **เราหลงลืมอะไรบางอย่าง**. ปทุมธานี : นาคร, ๒๕๕๑.

_____ . **การเคลื่อนย้ายของบางสิ่ง**. ปทุมธานี : นาคร, ๒๕๕๓.

วิรัตน์ คำศรีจันทร์. **จิตสำนึกพลเมืองในบริบทสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตร ดุษฎีบัณฑิต (ประชากรศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

วิโรจน์ ลักษณะอาดิศร. **สนุกคิดกับทฤษฎีเกม ตอนที่ ๓ จุดสมดุลของแนช**. TPA news January 2011 No. 169, 12.

สุชาติา จักรพิสุทธ์. **จิตสำนึกสาธารณะ**. **ศิลปวัฒนธรรม** ๒๒ (๗), ๒๕๔๔ : ๒๒-๒๓.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. **ฤดูกาล**. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, ๒๕๒๔.

อดิศร ไพรวฒนานานพันธุ์. **เด็กทารกแห่งเมืองหมองหม่น**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๑.

อังคาร จันทาทิพย์. **ที่ที่เราอยู่นอยู่**. กรุงเทพฯ : Shine Publishing House, ๒๕๕๑.